

УДК 322.47

Денисюк О. О., ст. викладач кафедри
з підтримки державного обвинувачення
Національної академії прокуратури України

Проблеми правового регулювання творчих відпусток

У даній статті визначено проблеми правового регулювання творчих відпусток. Комплексно проаналізовано кожну з цих проблем. Наведено позиції науковців щодо вказаного питання.

Ключові слова: відпустка, творча відпустка, правове регулювання, творчий працівник, творча праця.

В данной статье определены проблемы правового регулирования творческих отпусков. Комплексно проанализировано каждую из этих проблем. Приведены позиции ученых по указанному вопросу.

Ключевые слова: отпуск, творческий отпуск, правовое регулирование, творческий работник, творческий труд.

In this article the problems of legal regulation sabbaticals. Complex analyzes each of these problems. Powered positions of scientists on this issue.

Keywords: vacation, sabbatical, regulation, Creative Worker, creative work.

Актуальність теми. Чинне трудове законодавство України приділяє не досить значну увагу питанню правового регулювання творчих відпусток. На сьогодні залишається багато невирішених питань з цієї тематики. Така ситуація існує, незважаючи на центральну роль науковців, науко-педагогічних, творчих та інших працівників головною трудовою функцією яких є творча праця, у становленні та розвитку вітчизняної науки в різних сферах суспільного життя, в тому числі й трудового. На підставі цього, та з метою забезпечення творчих працівників належним відпочинком, який повинен ґрунтуватися на засадах справедливого співвідношення з їх робочим часом, вкрай важливим є висвітлення ряд взаємопов'язаних проблем механізму правої регламентації вказаного виду відпусток.

Отже, **метою даної статті** є дослідження проблем правового регулювання творчих відпусток.

Основний зміст. *Першою проблемою* є невідповідність чинного трудового законодавства у сфері регламентації творчих відпусток сучасним потребам практики творчої праці.

Норми інституту відпусток творчих працівників у деякій мірі можна визнати застарілими. Вони не змінювалися протягом більше десяти років. Окрім того, як зазначає Л. П. Гаращенко, «...норми, що увійшли до сучасного законодавства України, майже не відрізняються від прийнятих ще в 60-ті роки минулого століття за радянської доби» [1, с. 14]. Хоча такий висновок зроблений вченим ще на початку XXI-го століття, однак він є актуальним і на сьогоднішній день. Ст. 77 Кодексу законів про працю України під назвою «Творча відпустка» зазнала останніх змін тільки в 1998 році, а для ст. 16 Закону України «Про відпустки» з аналогічним найменуванням та постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження умов, тривалості, порядку надання та оплати творчих відпусток» № 45 від 19.01.1998 року взагалі не характерні законодавчі оновлення.

За своєю юридичною природою національні законодавчі приписи щодо регулювання механізму надання творчих відпусток майже ідентичні з нормативними поло-

женнями трудових кодексів країн Співдружності Незалежних Держав. Як приклад, у ст. 188 Трудового кодексу Республіки Білорусь передбачалося, що творчі відпустки із збереженням заробітної плати надаються працівникам для роботи над дисертацією, написанням підручників та в інших випадках. Водночас Законом Республіки Білорусь «Про внесення змін і доповнень в Трудовий кодекс Республіки Білорусь» № 272-3 від 20.07.2007 року ст. 188 було виключено [2]. Тому, на сьогодні творчі відпустки не надаються у вказаній країні. Їхня значення виявлялося вже в тому, що вони належали до категорії соціальних поряд з відпустками у зв'язку з вагітністю та пологами, доглядом за дітьми, у зв'язку з катастрофою на Чорнобильській АЕС.

Іншим аспектом розглядуваної проблеми є сучасне наукове розуміння використання творчої відпустки не як права працівників, а їх обов'язку. Таке бачення не узгоджується із положеннями ч. 1 ст. 45 Конституції України, згідно з якою «кожен, хто працює має право на відпочинок» [3]. До того ж, цей постулат зберігається також у проекті Трудового кодексу України, ст. 53 якого проголошується, що «кожен працівник має право на відпустку» [4]. Однак, як підкреслює В. Д. Авескулов, зазначене конституційне формулювання «не відповідає сьогодишньому рівню розвитку суспільних відносин у сфері застосування праці» [5, с. 8]. Зроблений висновок вчений обґрунтовує тим, що використання часу відпочинку, в тому числі й творчого, «не може бути правом працівника, а є його обов'язком, оскільки не існує і не повинно існувати процедури односторонньої відмови від його реалізації» [5, с. 8]. Наведені результати наукового дослідження та сформовані на його підставі аргументи цілком відображають сутність творчих відпусток. Вони тільки умовно визначаються як час відпочинку працівників та за своїм призначенням «не є відпочинком від праці» [6, с. 84]. Насправді ж їх зміст полягає в обов'язку цих осіб виконувати установлені в трудовому договорі творчі завдання чи творчу роботу. Звичайно, це правило є тільки неспростовною презумпцією, однак воно не передбачає відмови творчих працівників від здійснення покладених на них трудових функцій. При цьому слід зауважити, що останні складають зміст творчих відпусток.

Другою проблемою є порушення принципу законності у сфері правової регламентації творчих відпусток.

В нормативних положеннях статей 77 Кодексу законів про працю України та 16 Закону України «Про відпустки» не розривається сутність механізму надання творчих відпусток. Натомість визначена лише ціль — для закінчення дисертаційних робіт, написання підручників та в інших, передбачених трудовим законодавством, випадках [7, с. 190]. Така ознака одночасно відображає деякі підстави, за наявності яких працівникам надаються творчі відпустки. Проте деталізація і конкретизація зазначених статей відбувається виключно на рівні підзаконного акта.

З повною точністю Л. П. Гаращенко називає таку негативну тенденцію правового регулювання творчих відпусток в Україні як значна роль підзаконних актів, що являються механізмом реалізації приписів чинного трудового законодавства про творчі відпустки [7, с. 192]. Слід підкреслити, що вказані нормативи виступають винятковими регуляторами трудових правовідносин у сфері відпочинку працівників, що виникають за результатами здійснення ними творчої праці. Окреслена юридична ситуація повністю суперечить вимогам правопорядку, складовою якого є принцип законності.

Однією з вимог принципу законності є верховенство закону у системі нормативно-правових актів [8, с. 50]. Такий правовий стандарт порушується у механізмі нормативного регулювання творчих відпусток. Норми приписів ст. 77 Кодексу законів про

працю України, ст. 16 Закону України «Про відпустки» та навіть ст. 186 проекту Трудового кодексу України (доопрацьованого) є виключно відсилочними та невизначеними. Відповідно до них прерогатива у визначенні умов, тривалості, порядку надання й оплати творчих відпусток належить не законодавчому, а правозастосовному органу влади. В існуючих умовах режим надання розглядуваного виду відпочинку визначається Кабінетом Міністрів України у постанові «Про затвердження умов, тривалості, порядку надання та оплати творчих відпусток» № 45 від 19.01.1998 року [9]. Названий підзаконний акт в недостатньому обсязі вирішує питання надання творчих відпусток. Це суттєво ускладнює правозастосовну практику, створюючи значні прогалини правового регулювання трудових відносин у такій сфері. Також у такому разі порушуються принципи визначеності та мінімізації закріплення оціночних понять у трудовому законодавчі про творчі відпустки.

Третьою проблемою є відсутність законодавчого визначення поняття «творча відпустка».

Нормативну складову правового регулювання творчих відпусток складає ст. 77 Кодексу законів про працю України, ст. 16 Закону України «Про відпустки» та Умови, тривалість, порядок надання та оплати творчих відпусток, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 45 від 19.01.1998 року. У жодному із вказаних нормативно-правових актів юридичному терміну «творча відпустка» не надається легальне визначення.

На думку вчених, такий стан речей слід розглядати як своєрідну прогалину в правовій регламентації творчих відпусток, що характерні для окремих категорій працівників. Так, «...закріплення наукового поняття в законі є дуже важливим для його єдиного розуміння та подальшого застосування на практиці. Як слушно зазначає Л. П. Гаращенко, після того, як поняття закріплене в законі, його зміст набуває усталеності. Стабільність та однозначність права обумовлюється перш за все стабільністю й однозначністю його понять. Для трудового права як науки надмірна мобільність та змінюваність понять негативно впливає на його соціальну сутність. З моменту закріплення поняття в законі терміни повинні вживатися тільки у тому вигляді та значенні, яке надав їм законодавець. Тому на практиці виникає безліч проблем при застосуванні тих норм права, яким немає визначення у законі» [10, с. 127-128]. Досить часто наукові роз'яснення у сфері нормативної регламентації трудових відносин, зокрема з приводу реалізації норм інституту творчих відпусток, стають основою для судової та іншої правозастосовної діяльності. Оскільки позиції вчених є не тільки різноманітними, але й суперечливими, то це може негативно впливати на реалізацію права працівників на творчі відпустки, а також сприяти виникненню оціночного розуміння такого поняття, як «творча відпустка». Така ситуація є недопустимою, а наслідки її існування шкідливі для механізму правового регулювання творчих відпусток.

Крім того, необхідність законодавчого визначення поняття творчої відпустки пояснюється наявністю особливого механізму їх надання, що повинен бути відображений у відповідних нормативно-правових актах в сфері регулювання праці й відпочинку. Творчі відпустки характерні тільки для окремих категорій працівників. Останні на підставі закону чи трудового договору обмежені у свободі розпорядження своїм часом відпочинку. Водночас, такі працівники не можуть використовувати час свого творчого відпочинку у зв'язку з особливостями виконуваної ними трудової функції — наукової чи іншої творчої праці. На підставі цього, в науці трудового права творчі відпустки розуміються не як час відпочинку працівників, а як проміжний час, пов'язаний з переходом від роботи до

вільного від виконання трудових обов'язків часу [11, с. 163]. Вони, «хоч і називаються відпустками, але до відпочинку мають віддалене відношення...» [12, с. 114]. З наведеного випливає, що творчі відпустки тлумачаться як самостійна правова категорія, яка існує поряд з робочим часом та часом відпочинку працівників. Відповідні наукові напрацювання не знайшли свого вираження у чинних законодавчих актах про творчі відпустки. Як наслідок, це не дозволяє враховувати сукупність специфічних ознак творчих відпусток при правовому регулюванні їх умов, тривалості, порядку надання і оплати, а також не забезпечує повне, всебічне без прогалин чи колізій створення впорядкованої системи законодавчої бази щодо механізму реалізації творчих відпусток.

Четвертою проблемою є вузьке коло правових підстав для надання працівникам творчих відпусток.

Положення статей 77 Кодексу законів про працю України та 16 Закону України «Про відпустки» закріплюють тотожний припис, згідно з яким «творча відпустка надається працівникам для закінчення дисертаційних робіт, написання підручників та в інших випадках, передбачених законодавством» [13; 14]. На перший погляд, зазначені закони визначають невичерпний перелік підстав для надання працюючим особам творчих відпусток. Однак під іншими, передбаченими чинним законодавством, випадками варто розуміти ті підстави, на які вказується у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження умов, тривалості, порядку надання та оплати творчих відпусток» № 45 від 19.01.1998 року [9]. Узагальнено працівники юридичних осіб будь-якої форми власності набувають права на творчу відпустку для: 1) закінчення дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора наук; 2) написання підручника; 3) написання монографії, довідника тощо. Іншими словами, виключними підставами для надання працівникам творчих відпусток є підготовка ними визначених чинним законодавством видів наукових праць.

Однак, передбачений чинним трудовим законодавством перелік підстав надання творчих відпусток є надто обмеженим. Він не враховує фактично існуючі підстави, які виникають у процесі творчої праці, що за своєю сутністю є надзвичайно різноманітною. У такому разі працівники не можуть ні де-юре, ні де-факто користуватися цілком можливими гарантіями, необхідними для забезпечення їм відпочинку за виконання спеціальних творчих завдань як складової трудових обов'язків.

Аналіз змісту досліджуваної проблеми правового регулювання творчих відпусток включає також розгляд питання про участь трудового колективу у визначенні підстав надання цього виду відпусток. Провідною формою залучення трудового колективу до вдосконалення механізму надання творчих відпусток є укладення колективних договорів.

У науці трудового права важливою видається регламентація творчих відпусток безпосередньо колективними договорами. «Колективні угоди мають визначати мінімальні стандарти регулювання та бути рушійною силою в запровадженні інноваційних підходів регулювання, а також фіксувати механізми зближення положень колективних угод та нормативного регулювання з подальшою їх фіксацією в спеціалізованих нормативних актах. Так... в країнах-членах Європейського Союзу регулювання питань робочого часу, часу відпочинку переважно здійснюється саме на рівні колективних угод, оскільки визнається, що вони мають більший вплив на визначення ефективності управління міжнародних компаній. Їхнє виконання чи невиконання може як підтвердити, так і дискредитувати авторитет міжнародної компанії. Колективні угоди також мають більш швидку процедуру прийняття, ніж національний нормативний акт чи акт Європейського Союзу, та включають більш конкретні спеціалізовані механізми впровадження прийнятих

положень на місцях» [15, с. 164]. На сьогодні колективними договорами, які укладаються в Україні, не може розширюватися перелік підстав надання творчих відпусток, оскільки трудовий закон не містить спеціальної вказівки про це. Враховуючи вищевикладене, можна справедливо стверджувати, що чинне трудове законодавство не передбачає достатнього інструментарію для всебічної та повної реалізації механізму надання творчих відпусток. Водночас відповідна методика розроблена наукою трудового права та міжнародною практикою у сфері регулювання творчих відпусток.

П'ятою проблемою є відсутність законодавчого врегулювання питання щодо наслідків нецільового використання творчих відпусток.

На сьогодні жодним з трудових законодавчих актів не передбачені наслідки використання творчих відпусток не за їх призначенням. Остання визначається метою, для досягнення якої і надаються творчі відпустки. Це їх цільова спрямованість. Водночас вона виступає важливою ознакою вказаного виду відпусток.

З цього приводу, «важливо відзначити, що у науці трудового права часом відпочинку загальноприйнято називають період часу, у який працівник звільнений від виконання своїх трудових обов'язків і який він може використовувати на власний розсуд. У випадках учбової, творчої та соціальної відпустки не йде мова про використання часу на власний розсуд працівника. У усіх вищеперелічених відпусток є конкретна мета. Цільове призначення цих відпусток видно вже з їх назви... Творча відпустка також носить цільовий характер — працівник під час творчої відпустки повинен написати дисертацію або підручник, або монографію тощо... Таким чином, очевидно, що у вказаних випадках така ознака часу відпочинку як «можливість використання його за власним розсудом» відсутня [16, с. 573-574]. Отже, право працівників на творчі відпустки одночасно є їхнім трудовим обов'язком. Порушення такого кореляційного взаємозв'язку свідчить про недотримання працівниками вимог трудової дисципліни, які полягають у невиконанні чи неналежному виконанні трудових обов'язків щодо використання творчих відпусток, метою яких здійснення творчої праці та отримання відповідних трудових результатів.

У випадку застосування до працівників визначених законом заходів відповідальності за нецільове використання творчих відпусток принцип заборони обмеження або виключення їхніх трудових прав не порушуватиметься. Навпаки саме такі працівники не дотримуються такого «принципу інституту «Робочий час і час відпочинку», як принцип цільового використання творчих відпусток» [17, с. 5]. Окрім того, в разі вчинення працівниками таких проступків права та законні інтереси роботодавців, які також охороняються законодавством, можуть зазнати значної шкоди. Тому, норми про відповідальність працівників за використання творчих відпусток не за їх призначенням виконуватимуть компенсаційно-відновлювальну функцію, чим сприятимуть стабілізації трудових правовідносин. За існуючих умов, коли немає розглядуваної законодавчої вказівки, працівники можуть не дотримуватися правил щодо цільового використання творчих відпусток без настання для них будь-яких негативних наслідків. На підставі цього створюються реальні проблеми у правовому регулюванні творчих відпусток, що завдають шкоди як на локальному рівні, так і трудовій системі в цілому.

Висновок. Подолання проаналізованих проблем правового регулювання творчих відпусток повинно здійснюватися у певних напрямках. Вони визначаються як шляхи вдосконалення нормативної регламентації інституту відпусток, що надаються працівникам за виконання ними творчої праці. За загальним правилом, їхня сутність зводиться до внесення відповідних змін у чинне законодавство з питань творчих відпусток.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаращенко Л. П. Правове регулювання відпусток за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2002. — 21 с.
2. Трудовой кодекс Республики Беларусь: Закон № 296-3 от 26.07.1999 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://etalonline.by/?type=text&regnum=hk9900296>.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.
4. Трудовий кодекс України: проект Закону України № 658 від 27.12.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
5. Авескулов В. Д. Використання часу відпочинку у трудових правовідносинах / В. Д. Авескулов // Форум права: електрон. наук. фах вид. — 2015. — № 2. — С. 5-9. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_2_3.pdf.
6. Авескулов В. Д. Щодо законодавчого закріплення видів відпусток / В. Д. Авескулов // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 квіт. 2013 р.) / за ред. проф. М. І. Іншина, Н. М. Хуторян, В. І. Шербини. — К., 2013. — С. 84-89.
7. Гаращенко Л. П. Тенденции регулирования отпусков в законодательстве Украины / Л. П. Гаращенко // Вестник Омского университета. Серия «Право». — 2015. — № 1 (42). — С. 187-191.
8. Комаришин, Н. С. Принцип законності: поняття, особливості / Н. С. Комаришин; наук. кер. Гетманцев О. В. // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти: зб. тез доп. I Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (8-9 грудня 2006 року) / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми, 2006. — С. 49-51.
9. Про затвердження умов, тривалості, порядку надання та оплати творчих відпусток: постанова Кабінету Міністрів України № 45 від 19.01.1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/45-98-%D0%BF>.
10. Гуцу С. Ф. Правова природа й особливості правового регулювання творчих відпусток для науковців / С. Ф. Гуцу, М. В. Нечипорук // Гуманітарний часопис. — 2005. — № 1. — С. 125-128. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gumc_2005_1_18.pdf.
11. Тимофеев И. В. Время отдыха по трудовому праву России / И. В. Тимофеев // Вестник Томского государственного педагогического университета. — 2012. — № 12 (127). — С. 161-166.
12. Трудове право України: Навчальний посібник. — Вид. 2-ге, змінене і доповнене / За ред. П.Д. Пилипенка. — К.: Істина, 2007. — 208 с.
13. Кодекс законів про працю України: Закон України № 322-VIII від 10.12.1971 // Відомості Верховної Ради. — 1971 — № 50. — Ст. 375.
14. Про відпустки: Закон України № 504/96-ВР від 15.11.1996 // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 2. — Ст. 4.
15. Гапон О. Є. Особливості, роль та значення джерел права Європейського Союзу про час відпочинку / О. Є. Гапон // Актуальні проблеми держави і права. — 2014. — Вип. 73. — С. 161-166. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2014_73_28.pdf.
16. Юрченко А. А. Правове регулювання учбових, творчих та соціальних відпусток: проблемні питання / А. А. Юрченко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. — 2012. — № 24. — С. 569-575. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/app_2012_24_72.pdf.
17. Юрченко А. А. Принципи трудового права в регулюванні робочого часу і часу відпочинку в умовах ринкових відносин: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Юрченко Антоніна Андріївна; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. — Луганськ, 2012. — 228 с.